

פרק 1

זהויות

סטפני טיילור
(Stephanie Taylor)

מבוא 17

1 קטגוריות של זהות 19

1.1 מגדר 20

1.2 גזע ואתניות 21

1.3 מעמד 23

סיכום תת־הפרק 29

2 זהויות בחיי היום־יום 30

סיכום תת־הפרק 32

3 דרי הרחוב 33

סיכום תת־הפרק 36

4 מקורות ומשפחה 37

4.1 תמונה משפחתית 37

4.2 חיזוק הנורמליות 39

סיכום תת־הפרק 41

סיכום הפרק 42

מראי מקום 43

מבוא

בהזדמנויות שונות בני אדם נדרשים להציג "תעודה מזהה", כמו דרכון, רישיון נהיגה או כרטיס סטודנט. כדי לקבל תעודה כמו זו בבריטניה הם נדרשו בוודאי למלא טופס דומה לזה המובא באיור 1.1.

3. מין
זכר/נקבה

4. קבוצת גיל

פחות מ־18 / 19-25 / 26-35 / 36-45 / 46-55 / 56-65 / יותר מ־65

5. לאום

אזרח בריטי / אזרח של מדינה אחרת באיחוד האירופי / אזרח של מדינה אחרת בחבר העמים הבריטי / אחר

6. גזע או מוצא אתני

הודי / בנגלדשי / פקיסטני / סיני / לבן (סקוטי / אירי / בריטי / קאריבי) / לבן ואסיאני / שחור (אפריקני / קאריבי) / נווד אירי / רקע לבן אחר / רקע שחור אחר / רקע מעורב אחר / רקע אסיאני אחר / כל קבוצה אתנית אחרת

איור 1.1 | דוגמה של טופס

משימה 1

חשבו כיצד אתם הייתם ממלאים את הטופס שבאיור 1.1.

האם הייתם חשים שיש לכם הרבה מן המשותף עם אדם שהשיב תשובה זהה לשלכם לאחת מן השאלות האלה? ומה בנוגע לאדם שהשיב אותן תשובות לכל השאלות?

עד כמה, לדעתכם, הייתם רוצים להשיג אותם דברים שרוצה אדם שהשיב תשובות זהות לשלכם לכל השאלות? עד כמה הייתם מסכימים עמו בנוגע לשאלה מה הם הדברים החשובים בחיים?

איור 1.1 מראה רק חלק מן הטופס. טפסים מעין אלו כוללים, כמובן, גם שאלות נוספות, למשל השם, הכתובת, העיסוק וההכנסה. מכל בחינה אחרת אין בטופס כגון זה כל דבר ראוי לציון, אך הוא מעורר שאלה חשובה בנוגע לזהות. הטופס כמכלול שלם נועד לזהות אדם מסוים אחד – כלומר להבדילו מכל אדם אחר – ואף על פי כן מרבית השאלות משייכות את המשיב לקבוצה או לקטגוריה של בני אדם השווים לו מבחינת המין, קבוצת הגיל וכו'. זיקתה הכפולה של הזהות להבדלים בין בני אדם ולדמיון ביניהם היא אחת הסיבות לעניין שמדעני החברה מוצאים בה. פרק זה יבחן כמה זהויות שונות ואת השאלות שהן מעוררות מנקודת מבטם של מדעני החברה, לרבות אלו הנוגעות לשאלות של משימה 1.

תת-הפרק 1 ידון בכמה מקטגוריות הזהות המקובלות המבוססות על שוויון ועל שוני גם יחד ומעניינות הן את מדעני החברה והן פוליטיקאים וחברות מסחריות. שתיים מקטגוריות אלו – מגדר, וגזע או אתניות – מתייחסות לזהויות הנראות לכאורה קבועות, ואילו השלישית – המעמד – מתייחסת לזהות הנחשבת אולי נזילה יותר וניתנת לשינוי. תת-פרק זה ישאל אם הנחות אלו אכן נכונות. תת-פרק 2 יסקור שתי גישות קלאסיות המחברות זהויות של בני אדם לפעילויות החברתיות ולאינטראקציות החברתיות שלהם. תת-פרק 3 דן בדרי רחוב, בארץ אחרת ובזמן אחר, כדי להראות כיצד זהויות שליליות וזהויות המציינות שוני יכולות להדיר בני אדם וקבוצות מן החברה. תת-פרק 4 שב אל הזהויות היום-יומיות המבוססות על (תפיסה של) שוויון בזכות ההשתייכות לאותה משפחה, לאותו מקום ולאותו לאום. הוא מראה שוב כיצד זהויות יכולות להיבנות באופן פעיל כדי ליצור חיבורים חדשים. סיכום הפרק סוקר את הרעיונות העיקריים שהוצגו בו, ובכלל זה הקשרים בין הזהויות החברתיות לבין הזהויות האישיות.

1 קטגוריות של זהות

תת-פרק זה דן בשלוש קטגוריות של זהות שחקרו מדעני החברה, קטגוריות המחברות אנשים שונים זה לזה, מפרידות ביניהם ומתייחסות הן לשוויון בין בני אדם והן להבדלים ביניהם:

- מגדר
- גזע ואתניות
- מעמד

לכאורה, סביר להניח שמכנים משותפים בין בני אדם מחברים אותם זה לזה. בני אדם המשתייכים לאותו לאום או לאותה קבוצת גיל נחשבים לא אחת ל"קבוצות" בחברה (כמו בביטוי "קבוצת גיל"), כאילו הם בהכרח בעלי אינטרסים ונושאי עניין משותפים. כמובן, כל קבוצה מסוג זה היא גדולה מכדי שתהיה היכרות אישית בין כל חבריה. הן מזכירות את ה"קבוצה" שאיש מדע המדינה, בנדיקט אנדרסון (Anderson, 1983)², דיבר עליה כשאמר שחבריה הם האנשים הקוראים אותו עיתון. כל קורא מדמיין את כל האנשים האחרים הקוראים באותו יום אותן חדשות, רואים אותן תמונות ומגיבים לאותן כותרות וכתבות. קשר זה והשתייכות זו לאותה "קהילה מדומיינת" הם היבט חשוב של העיתון: עיתון שנכתב למען אדם אחד אינו עיתון. הקבוצה מצויה בדמיונם של חבריה הרואים את עצמם כמחוברים על-ידי אותה זהות משותפת, והיא מצויה גם בדמיונם של אנשים אחרים. למשל, פוליטיקאים בבריטניה חושבים על מצביעים פוטנציאליים כעל קוראי העיתונים הסאן, דיילי מייל או הגרדיאן, כשכוונתם לדוברים בדעות המוצאות את ביטויין בדפי עיתונים אלו. קבוצות אלו הופכות אפוא לזהויות חברתיות חשובות, אף על פי שאף אחת מהן אינה מתכנסת לעולם במקום גיאוגרפי שבו יש לחבריה הזדמנות להכיר זה את זה ישירות.

העובדה שאנו קוראים לקבוצה מעין זו "מדומיינת" אין פירושה שהיא אינה קיימת כלל, שאינה אלא המצאה של הדמיון, כמו יצירה ספרותית או כמו שקר.

2 אנדרסון, בנדיקט, **קהילות מדומיינות: הגיגים על מקורות הלאומיות ועל התפשטותה** (תרגום: דן דאור), תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה, 1999.

נהפוך הוא, המונח מדגיש את חשיבות הרעיונות והאמונות של בני אדם לגבי העולם, לרבות הקשרים המחברים בני אדם זה לזה. שימוש בדמיון יכול להניב תוצאות מעשיות, כמו מפלגה פוליטית המכוונת את מאמצי השכנוע שלה לדוגלים בדעותיהם של קוראי עיתון מדומיינים. הקטגוריות שיידונו בהמשך הן מדומיינות בהכרח משום שמספר המשתייכים להן עצום. שתיים מהן כלולות בדרך כלל בטפסים כמו זה של איור 1.1, ואילו השלישית עמומה יותר ומשמשת פחות כקטגוריה ברורה ומוגדרת.

1.1 מגדר

השאלה שבטופס המבקשת מכם להשיב "נקבה" או "זכר" מזמינה אתכם לציין את המין או את המגדר שלכם. הסוציולוג ריצ'רד ג'נקינס קרא למגדר זהות "ראשונית" (Jenkins, 1996, p. 21), ואכן אין ספק שקשה מאוד לדבר על יצור אנושי בלי לזהות אותה/אותו כנקבה או כזכר. ההכרזה "זה בן" או "זאת בת" הנשמעת ברגע הלידה היא הפעם הראשונה שהולד מתואר בה בציון המין. הזיהוי מתייחס לגוף התינוק או התינוקת, וליתר דיוק לצורתם החיצונית של איברי המין.

עם זאת, קיים מיעוט של בני אדם שהגדרה מזהה זו עשויה להיות מוטעית בנוגע אליהם, אולי משום שצורתם החיצונית אינה חד־משמעית ואולי משום שפרטי מטענם הגנטי ומאפיינים גופניים אחרים אינם נראים לעין ישירות. יש גם אנשים שתחושת הזהות המגדרית שלהם, כאישה או כגבר, שונה מן הזהות שגופם מעיד עליה לכאורה. הביטוי "טרנסקסואל" משמש כינוי לאנשים שנולדו לכאורה כבני מין אחד, אך חשים את עצמם מגיל צעיר כשייכים למין השני ושואפים לעבור ניתוח לשינוי מין כדי להתאים את גופם הפיזי לזהותם המגדרית.

ההבדלים הגופניים, המשמשים לזיהוי תינוקות כנקבות או כזכרים, אינם מלמדים הרבה על חייהן או על חייהם בעתיד גם ללא מורכבויות אלו, משום שטווח החוויות של נשים או גברים רחב ומגוון עד כדי כך שקשה להפיק ממנו הכללות. יתרה מזאת, דפוסי ההבדלים בין נשים לבין גברים, כשהם קיימים, והחוויות המאפיינות נשים לעומת גברים, משתנים מחברה לחברה. הבחנה בין נשים לבין גברים קיימת תמיד, אך קשה לבסס הכללות נוספות מעבר לכך. ניתן להיווכח בכך כשמשווים את החברה הבריטית בת־זמננו לזו של סוף המאה ה־19. כיום יסכימו רק מעטים שנשים זקוקות להגנה בשל היותן פגיעות מבחינה גופנית ורגשית; מעטים גם יסכימו שהגברים חסרי רגישות, חסרי רגשות או חסרי יכולת לגדל ילדים. בתי ספר, באופן כללי, אינם מצפים מבנות להיות פרקטיות ובעלות כישרון אמנותי יותר מבנים או שבנים יגלו כישרון רב יותר למתמטיקה, אם כי מחקר חדש מצא הטיה מגדרית שהתבטאה בנטייה של מורים לתאר את היכולות של תלמידות לבנות במתמטיקה כנמוכות מאלו של תלמידים לבנים אף שלאמיתו של דבר, ציוני הבנות דומים לציוני הבנים (Riegle-Crumb and Humphries, 2012). מרבית המשרות והקריירות פתוחות הן לנשים והן לגברים, ועל־פי החוק הן זכאיות לשכר שווה.

עם זאת, עיסוקים מסוימים נשלטים למעשה על־ידי נשים ואחרים על־ידי גברים: נשים מקבלות בדרך כלל שכר נמוך יותר וממלאות לרוב את התפקיד העיקרי בדאגה לילדים. ואולם, הבחנות אלו אינן מוחלטות. למשל, עיסוקים שונים, כמו טיפול

זהות מגדרית

קטגוריית הזהות המיוצגת בדרך כלל כנקבה/זכר או כאישה/גבר.

בילדים, הפכו מתפקידן הבלעדי של הנשים לתפקידם המשותף של נשים וגברים, ונשים רבות משתכרות משכורות נאות העולות על אלו של הגברים במשפחותיהן. כל העובדות האלה מלמדות שאין לנשים ולגברים זהות אחת בלבד, וטווח האפשרויות משתנה מחברה לחברה (לרבות אותן חברות בזמנים שונים). מבחינה זו, המגדר אינו דבר קבוע, גם אם אנשים עשויים לראות את זהותם הנשית או הגברית כבלתי ניתנת לשינוי.

פמיניסטיות מתחו ביקורת על הסברים התולים את כל הבדלי המגדר בביוולוגיה ומסבירים זהויות חברתיות מורכבות כנובעות מסיבה או ממקור אחד ויחיד. לדבריהן, למרבית ההבדלים בין גברים לבין נשים אין כל בסיס ביולוגי (בדיוק כשם שלא קיים גן לנשיאת תיק יד או להעדפת צבע ורוד על כחול!). כדי להדגיש את אופיים החברתי של זהויות והבדלים אלו, מדעני חברה מסוימים מבדילים בין ה"מין", כלומר הזהות הגופנית או הביוולוגית, לבין ה"מגדר", שהוא **זהות חברתית** קולקטיבית. אין להסיק מכך שזהויות חברתיות חשובות פחות. הזהות המגדרית הפכה לשאלה פוליטית בעלת השלכות מעשיות בדיוק משום שהיא מתייחסת הן להבדלים (בין חיי נשים לבין חיי גברים) והן למכנים משותפים (כמו הבעיות של שכר נמוך ונטל כבד של אחריות לילדים, המשותפות לנשים רבות). עם זאת, הדוגמה של המגדר ממחישה הן את חשיבותן של זהויות חברתיות קבוצתיות או קולקטיביות והן את גבולותיהן. השאלה המרכזית שעמדה על סדר יומן של הפמיניסטיות ברחבי העולם בשנות ה-70 וה-80 של המאה ה-20 הייתה אם זהותן הקולקטיבית כנשים חשובה כמו הבדלי גזע, עושר ולאום. הסוגיה שעל הפרק הייתה שוויון, ובעיקר הזהויות השונות והבדלי החוויות והסיטואציות של נשים מערביות לעומת נשים בארצות המתפתחות, נשים לבנות ונשים בעלות **זהויות גזע ואתניות** אחרות. באיגודים מקצועיים התעוררה שאלה דומה – האם הזהות המשותפת כעובדים בתחום מסוים חשובה יותר או פחות מן ההבדלים בחוויות ובהזדמנויות העבודה בין נשים לבין גברים או בין עובדות לבנות לבין עובדות שחורות. הדוגמאות מעידות שבמקום לנסות לבסס קווי דמיון או לנתח סוגיות חברתיות מתוך התייחסות לקטגוריה אחת של זהות, מוטב בדרך כלל לבחון את הקשרים ואת יחסי הגומלין בין זהויות שונות, כמו מגדר, גזע ואתניות (Phoenix and Pattynama, 2006; Valentine, 2007).

המגדר נדון כאן אפוא כזהות המבוססת על הבדל (נקבה אינה זכר, זכר אינו נקבה), זהות הקשורה אמנם לגוף, אך אינה מוכתבת על-ידי הביוולוגיה. מדובר בזהות אישית וחברתית גם יחד. קטגוריית הזהות הבאה שנעסוק בה כלולה אף היא בטפסים רשמיים רבים, אך מעוררת מחלוקות רבות לאין שיעור בנוגע לחלופות השונות.

1.2 גזע ואתניות

המונחים "גזע" ו"אתניות" (ethnicity) משמשים בצורות רבות ושונות, ובמקרים רבים אף מחליפים זה את זה. אחת ההבחנות האפשריות היא שהגזע מתייחס למאפיינים של הגוף הפיזי, בעיקר לצבע העור, ואילו הרקע האתני מתייחס לשפה, ללאומיות ולתרבות, לרבות הדת (Lewis and Pheonix, 2000). הבחנה זו אינה משמשת תמיד בפועל. למשל, על-פי הגדרה זו, זהותי הגזעית היא לבנה, ומבחינה

זהות חברתית

זהות המוענקת על-ידי קשרים לאנשים אחרים ולסיטואציות חברתיות (מתוארת לעתים כניגוד של זהות אישית). הנה כמה דוגמאות: זהויות קולקטיביות מתייחסות לקבוצות ולקטגוריות של אנשים; זהויות תלויות סיטואציה מוענקות על-פי סיטואציה בת-חלוף, ולפיכך צפויות לשינוי; זהויות תלויות יחסים מוענקות בדרך כלל במסגרת יחסים דו-צדדיים, לא בהכרח שווים.

זהויות של גזע ואתניות

קטגוריה של זהויות מסומנות (marked) בעלות בסיס היסטורי המתייחסות להבדלים (מדומיינים) של צבע, מוצא, דת וכדומה.

אתנית אני ניו־זילנדית דוברת אנגלית. עם זאת, זהותי הגזעית בניו זילנד היא גם "פקיאה" (הכינוי בשפה המאורית למי שאינם מאורים)³ או "אירופאית", משום שמסיבות היסטוריות מילה זו משמשת כינוי חלופי לבעלי עור לבן (כמו "אנגלו־סקסים" בארצות הברית). נקודה חשובה יותר היא שרק לעתים נדירות ביותר הייתי מתארת את עצמי (ואחרים היו מתארים אותי) בכינויים אלו משום שזהותי זו היא "בלתי מסומנת" הן בניו זילנד והן בבריטניה; זו זהות קולקטיבית שבדרך כלל לא שמם לב אליה, אך היא נתפסת פחות או יותר כנורמלית וכחיובית, והדבר הופך את הזהויות האחרות לבולטות או ל"מסומנות" (מה שחורג מכך הוא רק המבטא שלי המתואר בבריטניה כ"ניו־זילנדי", אך מכונה בניו זילנד "בריטי"). מחקרים רבים במדעי החברה הוקדשו לגזע ולמוצא אתני, ומרביתם התמקדו בזהויות מסומנות. רק לאחרונה החלו כמה מדעני חברה לחקור את "לובן העור" כזהות אתנית בלתי מסומנת המתקבלת כמובנת מאליה.

קיים טווח כמעט אין־סופי של הבחנות ומונחים אפשריים לזהויות גזעיות ואתניות. הטופס באיור 1.1 מנסה להציג רשימה פחות או יותר מלאה של החלופות בבריטניה של ימינו, אך היא בוודאי אינה שלמה. רב־גוניות זו נובעת מכך שזהויות גזעיות ואתניות הן "תלויות סטואציה", האוכלוסיות שהן מתייחסות אליהן והתכונות המיוחסות לאוכלוסיות אלו תלויות בהקשר החברתי וההיסטורי. נשמע לכאורה הגיוני שאם הגזע מתייחס לגוף ולא לתרבות, הזהויות הגזעיות יהיו קבועות יותר מן האתניות. אף על פי כן, חברות שונות חילקו תמיד את בני האדם לקטגוריות גזעיות שונות (באנגליה של המאה ה־19 תוארו האירים לא אחת כ"שחורים"). סיווג גזעי קשור בדרך כלל לסטריאוטיפים מוגזמים, עניין שפסיכולוגים חקרו לעומק. היו ניסיונות פוליטיים לחלק חברות על־פי הגזע (למשל, בדרום אפריקה בתקופת האפרטהייד), אך בסיטואציות אלו היו תמיד אנשים רבים שהקטגוריה שלהם הייתה לא ברורה או שנויה במחלוקת. מאפייניהם הגופניים של בני אדם שונים אלו מאלו, אך ההבדלים אינם מחלקים אותם חלוקה ברורה לקטגוריה זו או אחרת: יש הרבה וריאציות ביולוגיות בתוך מה שמכונה "גזעים" וביניהם. מדעני חברה מסוימים שמם את המונחים גזע ואתניות במרכאות כפולות כדי להדגיש את אופיין היחסי ותלוי הסיטואציה של הזהויות שהם מתייחסים אליהן.

זהויות גזעיות וזהויות אתניות הן לעתים קרובות זהויות מסומנות בעלות משמעות שלילית. הן מיוחסות בדרך כלל לקבוצות אנשים הנתפסים כבעלי מאפיינים גזעיים ואתניים משותפים אף על פי שבאופן מעשי קשה להפריד בין הקטגוריות מבחינה מסוימת הן זהויות של מקום משום שמייחסים אותן לרוב לנדידה היסטורית כלשהי של בני אדם, גם אם נדידה זו התרחשה למעשה לפני כמה דורות. אחד ההיבטים המאפיינים זהויות גזעיות וזהויות אתניות בבריטניה הוא שהן מציגות בני אדם בארץ שנולדו וגדלו בה כמהגרים שזה מקרוב באו. עם זאת, בכמה חלקים אחרים של העולם, כגון דרום אפריקה, אוסטרליה וניו זילנד, הזהות המסומנת היא דווקא זו של העם הילידי; הזהות הלבנה עדיין אינה מסומנת אף על פי שמקורה בנדידות של מהגרים "מתנחלים". חוסר עקביות בולט זה נובע מן העובדה שמרבית

3 המאורים – העם הילידי שחי בניו זילנד לפני הגעתם של האנגלים והסקוטים. [העורך המדעי]

הזהויות הגזעיות והזהויות האתניות בבריטניה של ימינו מתייחסות גם ליחסים הקולוניאליים של ימי העבר.

האימפריה הבריטית העניקה זהויות אי־שוויוניות לאנשים ולמקומות גם יחד; הבדלי זהות אלו היו חיוניים ליחסי העוצמה שבריטניה, כמרכז אימפריאלי, שלטה באמצעותם בחלקים גדולים של העולם. הן בבריטניה והן בארצות האחרות שהזכרתי למעלה, **הזהות הבלתי מסומנת** נותרה זו של מקימי האימפריה שפורקה. הזהויות תלויות היחסים של מקימי המושבות ושל יוצאי המושבות נקשרו להיסטוריה מדומיינת שהצטיירה ככיבוש, עליונות תרבותית, תרבות, פיתוח כלכלי והשגת שגשוג וסדר. ניתן לתהות אם היסטוריה זו עדיין רלוונטית, אך היא ממשיכה להתקיים בקשרים המיוחסים לזהויות גזעיות ולזהויות אתניות עם מקומות אחרים ובגילויים הגזעניים, המילוליים והמעשיים כלפי זהויות לא לבנות – המגיעים לשיא הקיצוניות ב**רטוריקה הגזענית** הדורשת מבני אדם "לחזור הביתה". עם זאת, באורח פרדוקסלי, ההיסטוריות המדומיינת של החברה הבריטית בת־זמננו נוטה לא אחת "לשכוח" את מאות שנות הקשר עם הודו ועם אפריקה, שלא לדבר על אירלנד.

בדומה למגדר, גם הזהויות הגזעיות/אתניות הן חברתיות ותלויות יחסים, ולא ניתן לצמצמן בפשטות לביולוגיה. יתרה מזאת, טווח הזהויות הגזעיות והאתניות האפשריות הוא כמעט אין־סופי, אך הן מוגדרות בדרך כלל כניגודה של זהות "רגילה", "נורמלית" או בלתי מסומנת כלשהי. מדובר בזהויות תלויות סיטואציה, שלא ניתן להביןן או להסבירן כהלכה בלי להתייחס להקשריהן ובלי לחרוג מן הסיטואציה המקיפת, למשל תפיסתן כביטוי של תופעות גיאוגרפיות והיסטוריות רחבות יותר. קטגוריית הזהות השלישית שתידון בתת־פרק זה היא נזילה וקשה להגדרה מדויקת אף יותר משתי האחרות.

1.3 מעמד

בניגוד למגדר ולמוצא האתני, קטגוריית הזהות "מעמד" מופיעה רק לעתים נדירות בטפסים, אם כי שאלות בנוגע ל"עיסוק" ול"רמת הכנסה" מתייחסות אולי באופן עקיף למעמד. תת־פרק זה יתחקה אחר הרלוונטיות של המעמד והזהויות המעמדיות לחיים בימינו וינסה לברר מה משייך בני אדם למעמד זה או אחר, כמה חלוקות מעמדיות קיימות כיום ומה מידת חירותם של בני אדם לעבור ממעמד למעמד.

המעמד כונה ה"זהות שאסור להזכירה", זהות שמדברים עליה רק לעתים רחוקות. הדבר נובע אולי מכך שהזהות המעמדית מתייחסת לדפוסי אי־שוויון, שבהם מספר קטן של בני אדם תופסים עמדות יתרון בחברה, כשם שבעלי כרטיסים במחלקה ראשונה ברכבת נהנים ממושבים נוחים יותר בקרונות צפופים פחות. דפוסי אי־השוויון המעמדי בבריטניה הם כמובן חלק מן ההיסטוריה הבריטית, והם שימשו נושא לסדרות טלוויזיה פופולריות רבות. סדרות אלו מציגות בדרך כלל את המעמד כתמהיל מורכב של מוצא משפחתי, כסף, מבטא וסגנון ואת בני מעמד העובדים כאנשים משמימים אך נמרצים שהגיעו מן המאה ה־19 ומראשית המאה ה־20 לשמש כמשרתיהם של בני המעמד הגבוה הלבושים היטב, לרוב לצד כמה טיפוסים מעניינים פחות ממעמד הביניים, כמו רופאים ועורכי דין.

זהות בלתי מסומנת

אותו חלק מזוג זהויות אי־שוויוניות תלויות יחסים, שזהותו מתקבלת כנורמלית וכמובנת מאליה. לעומת זאת, הזהות המסומנת אינה נעלמת מן העין ונושאת בדרך כלל משמעות שלילית.

רטוריקה גזענית

דיבור או כתיבה, בעיקר בפני קהל, המתארים את החברה כמחולקת לקבוצות נפרדות לחלוטין, סגורות ובלתי שוות, שניתן לכאורה לזהותן על־פי צורתם הגופנית ומוצאם של מי שנמנים עם הקבוצות הנחותות.

הנאתו של הקהל מתכניות אלו תלויה במידה רבה בהנחה שהמערכת המעמדית המתוארת בהן אינה קיימת עוד. לכאורה, זכויות היתר הבלתי צודקות של העבר התחלפו כיום בחברה הוגנת ושוויונית יותר. אולי יש עדיין אנשים עשירים ומפורסמים המצויים גבוה יותר בהיררכיה, אך באופן תיאורטי כל אדם בעל כשרון המוכן לעבוד קשה, יהיה מוצאו אשר יהיה, יכול כיום להגיע למקומות גבוהים אלו. למעשה, זה המודל החברתי המכונה "מריטוקרטיה" המדגיש את חירות הפרט ואת ההזדמנות להתחרות ולהצליח, בין השאר על-ידי רכישת השכלה. הדבר דומה לדיון שהבאנו תחת הכותרת "מעצבים חיים" על הדרכים שיחידים מעצבים בהן את חייהם על אף נסיבות שאינן בשליטתם.

תיאור שונה של חברה מעמדית הוא זה של התיאורטיקן המפורסם, קרל מרקס. מרקס, שכתב את משנתו במאה ה-19, ייחס את גילויי אי-השוויון לעבודתם של בני אדם ולעמדותיהם במערכת הכלכלית. הוא טען שהחברה הקפיטליסטית מחולקת לשני מעמדות מנוגדים זה לזה, הפרולטריון והבורגנות, או במונחים אחרים, מעמד העובדים, הנאלץ למכור את כוח עבודתו כדי לשרוד, והמעמד הקפיטליסטי, המנצל אותו. המעמדות מצויים בקונפליקט משום שהם מוגדרים על-פי הצורך של בני האדם למכור את עבודתם, ועל כן במובן מסוים את עצם חייהם, למעסיקיהם. עם זאת, המעמדות השונים גם תלויים זה בזה לצורך המשך תפעולה של המערכת הכלכלית, כמו חלקים של מכונה תעשייתית. האנשים בכל אחד מן המעמדות – קבוצת הקפיטליסטים הקטנה בפסגה והמוני העובדים בתחתית – מחוברים אלו לאלו בכוח הסיטואציות המשותפות והאינטרסים המשותפים. בניגוד לחירות הפרט ולניעות של המריטוקרטיה, המודל של מרקס מדגיש את החלוקה המעמדית בחברה, ובעיקר את הכבלים המגבילים את חייו של מעמד שלם, מעמד העובדים. חיי בני האדם וההזדמנויות – או העדר ההזדמנויות – שלהם מוכתבים על-ידי המעמד שנוטלים לתוכו.

מבחינתנו, מה שחשוב כאן הוא עד כמה המעמדות והזהויות המעמדיות עדיין קיימים בבריטניה של ימינו, ואם כן, האם הם נותרו רלוונטיים לחיים העכשוויים. לאחר מכן נוכל לשאול: מה משייך בני אדם למעמד זה או אחר? כמה מעמדות ניתן לזהות בבריטניה? עד כמה חופשיים בני אדם לנוע בין המעמדות? כדי להתחיל להשיב על שאלות אלו תתמקד משימה 2 באחד ממקורות אי-השוויון: הכסף.

משימה 2

חשבו על השאלות האלה:

- האם לדעתכם חייהם של בני אדם בבריטניה משתפרים או נעשים גרועים יותר?
- האם לדעתכם תושבי בריטניה נעשים שווים יותר זה לזה?
- האם חייהם של אנשים עשירים בבריטניה טובים יותר מחייהם של אנשים עניים?

אחד ממאפייני המערכת המעמדית בבריטניה של המאה ה-19 היה הפערים העצומים בין עשירים לבין עניים. הנרי מאיו (Mayhew, 2008 [1861]), מדען חברה בן אותה תקופה, שערך מחקרים על לונדון באמצע המאה ה-19, מצא שאנשים עניים רבים התקיימו (בקושי) ממכירת פריטים קטנים ברחוב (כמו עוגיות, דגים מטוגנים או

צעצועים) או פשוט על-ידי טאטוא חלקים מן הרחוב בתקווה שעוברי אורח עשירים "ישלמו" על האפשרות לשמור על ניקיון נעליהם. אנו יוצאים בדרך כלל מן ההנחה שפערים כלכליים אלו הצטמצמו. אך מה היה טיבו של השינוי שחל מאז בפערים בין עשירים לבין עניים?

אחת הדרכים לבחון זאת היא במונחים של הכנסה, שהיא, כפי ששמה מלמד, הכסף ה"נכנס" למשק הבית ממשכורות, מהשקעות ומריבית על חסכונות. על-פי נתוני ההכנסה, חיי התושבים משתפרים משום שכאשר מסתכלים על בריטניה כמכלול, הכנסותיהם גדלות מדי שנה בשנה. ואולם, עליית ההכנסות אינה מתחלקת באופן שווה. במשך 20 השנים שקדמו ל-2008, שבה החל המשבר הכלכלי הגלובלי, הכנסות האנשים העשירים ביותר בחברה הבריטית (העשירון העליון) צמחו מהר יותר מאלו של העשירון התחתון, כלומר אי-השוויון גדל. הכנסות העשירון העליון גדולות פי עשרה בערך מן הממוצע של העשירון התחתון. העלייה המהירה ביותר חלה בהכנסות האלפיון העליון של האוכלוסייה, ובשנת 2008, לפני ההתמוטטות, הוא קיבל כמעט 4 אחוזים מן ההכנסה הלאומית – כלומר פי 40 מן החלק ה"מגיע" לו (OECD, 2011).

נתוני הכנסה אלו מעידים לא רק על הפערים הגדולים שעדיין קיימים בבריטניה, אלא גם על כך שהם מתרחבים, ולא מצטמצמים. מדובר בדפוס אי-שוויון קולקטיביים בין קבוצות. בני האדם המשתייכים לקבוצה, למשל העשירון העליון או העשירון התחתון, אולי קשורים זה לזה מבחינת רמת ההכנסה הדומה או סגנון החיים שהיא מאפשרת, אך ההבדלים בין הקבוצות מחלישים את הקשרים המלכדים את החברה כמכלול.

דרך נוספת להתבונן בפערים הכלכליים הקשורים למעמד היא על-פי סוגי העבודות שבני אדם מועסקים בהן (וההכנסות כמובן קשורות לכך). סקירה משנת 2002 (הכלולה בספרה של קרומפטון – Crompton, 2008) מנסה למפות את החלוקות המעמדיות העכשוויות במונחים של תעסוקה. המסקנות היו שבריטניה מחולקת כיום לשלושה מעמדות עיקריים:

- מעמד מנהלים ובעלי מקצועות חופשיים
- מעמד ביניים
- מעמד העובד בעבודות שגרתיות ובעבודות כפיים

קרומפטון מוסיפה מעמד רביעי של אנשים ש"מעולם לא עבדו או מובטלים לטווח ארוך" וקשה לשבצם באופן מסודר בסיווגים המבוססים על תעסוקה (Crompton, 2008, p. 65). עם זאת, אפשר להוסיף ולחלק את שלושת המעמדות העיקריים לחמישה או לשמונה מעמדות: התמונה מורכבת משום שלא ברור לחלוטין היכן עוברים הגבולות בין הקבוצות ומשום שאנשים יכולים לעבור מקבוצה לקבוצה בעקבות שינוי התעסוקה.

חלוקות כלכליות הן נקודת פתיחה מועילה, אך מרבית מדעני החברה יסכימו שאין בהן די כדי להסביר את כל ההבדלים המעמדיים והזהויות המעמדיות בבריטניה, בין השאר משום שהן קשורות לסוגים אחרים של הבדלים. ניתן להיווכח בכך אם נתבונן בשינויים העצומים בפעילות הכלכלית ובתעסוקה שהתחוללו בבריטניה מאז מחצית המאה ה-20. אחד השינויים היה שקיעתן של התעשיות שהעסיקו באורח

מסורתי גברים בני מעמד העובדים, כמו מספנות, מכרות וייצור מכוניות. שינוי נוסף היה עליית ענפי השירותים, כגון קמעונאות ועבודות משרדיות, שהעסיקו בעיקר נשים. שינויים כלכליים אלו הניבו באופן בלתי נמנע שינויים חברתיים משמעותיים, שהשפיעו במיוחד על קהילות מעמד העובדים הקשורות למפעלי תעשייה מסוימים, כמו מספנות, מכרות או מפעלים לייצור מכוניות. אנשים שקודם לכן איחדו אותם תלומם באותו מעסיק, שגרות חייהם המשותפות והיכרות אישית קרובה, איבדו את הקשרים האלה בבת אחת. יתרה מזאת, שינויים אלו השפיעו על המשפחה המסורתית של מעמד העובדים, שבה הגבר היה המפרנס העיקרי, האישה הייתה אחראית למטלות הבית, והילדים גדלו מתוך ציפייה לחיים דומים לשל הוריהם. מודל זה של משפחה, על סגנון החיים ועל תפקידי המגדר האופייניים לו, נעשה שיח פחות, אם כי לא נעלם לחלוטין כאדיאל.

לאור הראיות לשינויים אלו היו שטענו שזהותו הקולקטיבית המסורתית של מעמד העובדים הבריטי עברה עתה מן העולם. ראייה נוספת שהובאה לתמיכה בטענה זו היא העובדה שאנשים נהנים כיום מחופש רב יותר לבחור כיצד לחיות את חייהם. למשל, יותר אנשים יכולים עתה לקנות את יחידת הדיור שלהם (במשכנתא) במקום לשכור אותה ולהתקבל ללימודים באוניברסיטה כמסלול לקראת קריירה שבחרו לעצמם. קראתם ב"מעצבים חיים" כיצד אנשים מעצבים גם את זהויותיהם האישיות באמצעות הדרך שבה הם מתלבשים ומציגים את עצמם, אם כי חוסר כסף עשוי כמובן להגבילם. על-פי הערכה אופטימית מסוימת, הפופולרית בקרב פוליטיקאים, משמעותו של הגידול בחופש הבחירה היא שבריטניה חדלה להיות חברה מעמדית והפכה למעשה למריטוקרטית. לחלופין, באופן מבלבל במקצת, אינדיבידואליזם זה מזוהה לעתים עם מעמד הביניים. במילים אחרות, חברי מעמד העובדים מוגדרים כבעלי זהות משותפת, ואילו חברי מעמד הביניים מציגים את עצמם כיחידים עצמאיים. לפיכך, ממשיך הטיעון החלופי, כולם נמנים כיום עם מעמד ביניים.

כנגד טענה זו יש הטוענים שגם כיום ממשיכות להתקיים, במהדורה מעודכנת, זהויות מעמדיות קולקטיביות המחברות בני אדם על בסיס של דמיון לחבריהם למעמד ושל שוני ניתן לזיהוי מחברי מעמדות אחרים. למשל, בשנת 2012 יצר האמן גרייסון פרי (Grayson Perry) סדרה של שטיחי קיר (ראו Victoria Miro, 2012) האמורים לתאר את מעמד העובדים, מעמד הביניים והמעמד הגבוה של ימינו ואת ההבדלים ביניהם בסגנונות החיים, בלבוש, בעיצוב הבית ובבילוי הפנאי על אף כל אפשרויות הבחירה העומדות לכאורה לרשותם.

אם נסכם את הטיעונים שהבאנו עד כאן, הנתונים הכלכליים אכן מעידים שבריטניה היא חברה מחולקת ואי־שוויונית. השינויים הכלכליים מביאים בעקבותיהם שינויים חברתיים, אך נותרה בעינה השאלה אם ההבדלים המעמדיים והזהויות המעמדיות הם אכן כלכליים בעיקרם ותלויים בהכנסה ובסוג התעסוקה. במילים אחרות, האם העלאת שכר פתאומית או מעבר למשרה חדשה מספיקים

לשינוי **הזהות המעמדית**, או ששינוי זה מצריך דבר נוסף?

מדעני חברה רבים טוענים שעל מנת להבין את המעמדות בבריטניה של ימינו עלינו להתבונן מקרוב יותר בחייהם של בני אדם ובאמונותיהם ולבחון כיצד הם עצמם חשים את זהותם. הסוציולוג אנדרו סאייר טוען שזהויות מעמדיות אינן רק

זהות מעמדית

זהות קבוצתית או קולקטיבית הקושרת אי־שוויון כלכלי להבדלים חברתיים, לרבות הבדלי סטטוס (גבוה לעומת נמוך) והבדלים ברקע המשפחתי ובסגנון החיים.

עניין של הבדל בסגנון חיים, כי אם הן קשורות לתפיסות של "מה חשוב בחיים, כיצד לחיות, מה ראוי לשאוף להשיג ומה לא" (Sayer, 2005, p. 6). לדברי סאייר, "תורת מוסר" מעין זו היא בדרך כלל דבר אישי הנרכש כחלק מן החינוך בבית, טבוע בבני אדם עמוקות וקשה לשנותו. הנחות מוסריות מעין אלו עשויות, למשל, להשפיע על הגישה לחינוך הילדים. האם חשוב יותר לכוונם להתמקד במטלות של בית הספר או לאפשר להם לשחק כאוות נפשם ולפתח קשרי חברות? סאייר טוען שהתשובות לשאלות אלו הן אחד המדדים לערכים מעמדיים שונים ולזהויות מעמדיות שונות, המשפיעים כולם על הזדמנויות החיים של בני האדם.

כדי להמחיש שהמעמד החברתי לא איבד את חשיבותו דן סאייר בדוגמה של בחירה בקריירה כלשהי. על-פי ההיגיון הפשוט, קריירה של דוקטור לרפואה צריכה להיות בחירה פופולרית, משום שמדובר במקצוע יוקרתי, האמור להעניק הכנסה גבוהה וסיפוק רב. עם זאת, המעמד משפיע על ההזדמנויות בדרכים עקיפות. מבחינה מעשית, ההצלחה תהיה מותנית בציונים גבוהים, דבר שיהיה קל יותר להשיגה לצעירים שאפתניים שמשפחתם מממנת את לימודיהם ותפיסת עולמם מעודדת אותם ללמוד קשה ולהיות תחרותיים. ועדות הקבלה של בתי הספר לרפואה מתרשמות יותר ממועמדים שכבר נראים כמו סוג בני האדם ההופכים לרופאים, דבר הצפוי יותר בדרך כלל אם אכן יש רופאים במשפחתם או בחוג ידידיהם הקרובים. במישור האישי, לאותם אנשים צעירים יהיה קל יותר לדמיין את עצמם בקריירה רפואית. לעומת זאת, אנשים מרקע חברתי אחר עשויים לחוש ששאיפתם להגיע לקריירה רפואית היא שחצנות ואולי אף חוסר סולידריות אם איש ממידעיהם לא עשה דבר-מה דומה. הדוגמה מעידה שההיבטים החברתיים והאישיים של הזהויות המעמדיות קשים להפרדה. המעמד קשור לכמה מערכי הפרטים ביותר ולרגשות, כמו ביטחון או מבוכה. וחשוב יותר, הדוגמה מלמדת שהמעמד עדיין ממלא תפקיד משמעותי משום שהוא מבוסס על דפוסי אי-שוויון כלכליים וחברתיים, ובעת ובעונה אחת גם על שימורם ועל שעתוקם של דפוסים אלו. בלשונה של הסוציולוגית רוזמרי קרומפטון, המעמד "ממשיך להתקיים כנחיתות חברתית וכלכלית המובנית בבני אדם באורח שיטתי ומשועתקת מדור לדור" (Crompton, 2008, p. 5).

הדיון נגע עד כאן במרבית שאלות הפתיחה שהצגתי בנוגע למעמד. טענתי שמעמד וזהויות מעמדיות עדיין שרירים וקיימים בבריטניה של ימינו וממלאים תפקיד בחייהם של בני אדם. מעמד הוא דבר מורכב – הוא כלכלי וחברתי, קולקטיבי ואישי. ההיבטים האישיים, התלויים במידה רבה ברקע המשפחתי ובחינוך המשפחתי, הם אולי הקשים ביותר לשינוי משום שהם כוללים ערכים ואמונות המושרשים עמוק בבני אדם ונוגעים לדרך החיים הנכונה. השאלה השנייה שהצגתי קודם לכן, באשר למספרם של המעמדות, נראית עתה באופן יחסי כחסרת חשיבות. אם ישאלו אותם על כך, מרבית בני האדם ישיבו כנראה שקיימים בבריטניה שלושה מעמדות עיקריים: מעמד גבוה, מעמד ביניים ומעמד עובדים. עם זאת, הם יזכירו בוודאי גם קטגוריות רבות נוספות, כמו מעמד ביניים גבוה ומעמד ביניים נמוך, מעמד נמוך ושורה ארוכה של מונחים הקשורים לכך, כמו "מקצועות חופשיים", "צווארון לבן", "צווארון כחול", "אנשים אופנתיים", "עמך" – ותוכלו ככל הנראה לחשוב גם על אחרים. אין ספק בדבר, המודל החד והמובחן של שניים או שלושה מעמדות אינו מספיק למיצוי כל ההבחנות האפשריות.

הנקודה החשובה יותר היא אולי שהמעמד מבוסס על הבחנה תלוית סיטואציה בין עליונים לבין נחותים, בין טובים יותר לבין רעים יותר, כמו המחלקות ברכבת. המעמד אינו רק עניין של דמיון ושוני, אלא גם של סטטוס. אנשים נשפטים על-פי מעמדם החברתי ומסווגים על-פיו. זו אולי הסיבה שבגללה המעמד נותר בגדר זהות "שאסור להזכירה", זהות שאנשים רבים מעדיפים להכחיש שהיא עדיין קיימת. מדעני חברה מסוימים טוענים שסוג זה של שיפוט מוצא כיום את ביטויו בתכניות ריאליטי מסוימות, שמומחה מדריך בהן את הציבור בעניינים של טעם וסגנון חיים. הסוציולוגיות בוורלי סקגס (Beverley Skeggs) וסטפני לאולר (Stephanie Lawler) טוענות שתכניות אלו מתמקדות למעשה בזהויות המעמדיות של תקופתנו (ראו, למשל, Skeggs, 1997; Lawler, 2005). זהותו של המומחה אינה מסומנת, כלומר הוא נתפס כנורמלי, והסוציולוגים מתארים אותו כאיש מעמד הביניים. משתתפי התכניות, המסומנים כנחותים משום שלכאורה אינם יודעים כיצד לאכול ולהתלבש כראוי או כיצד לרהט את ביתם ולגדל את ילדיהם, משויכים למעמד העובדים. התכניות מזמינות את הצופים להזהות עם המומחה איש מעמד הביניים, בניגוד ל"אחרים", אנשי מעמד העובדים. התכניות מחזקות אפוא את הבדלי המעמד הקיימים ואת ההיררכיה של זהויות חברתיות גבוהות ונחותות. ניתן לראות תופעה זו גם בשתי גרסאות חדשות של זהות המיוחסות לאנשים בני מעמד העובדים: "צ'אבים" (chavs) ו"נדים" (neds).⁴ הפסיכולוג רוברט יאנג, שראיין אנשים צעירים, מצא שהם קושרים בין שתי זהויות אלו לבין נחיתות סוציו-כלכלית והתנהגויות חברתיות הנחשבות "לא תקינות" מנקודת המבט של מעמד הביניים וכוללות, בין השאר, הישגים נמוכים בבית הספר, שתייה לשוכרה וגבריות "קשוחה" המתבטאת באלימות ובהפרות חוק (Young, 2012). טענות אלו חוזרות על נקודות שכבר צוינו בתת-פרק זה, כלומר שהמעמד נושא אופי כלכלי וחברתי וקשור לערכים ולמוסר. יתרה מזאת, הטענות מעידות עד כמה קשה להגדיר זהויות מעמדיות בעזרת תיאורים עובדיים: ההתנהגויות שמנו מראייניו של יאנג אינן בלעדיות לאנשים מרקע סוציו-כלכלי דומה וגם אינן מאפיינות כל אדם שמוצאו בקבוצה המוגדרת על-פי הכנסה או סוג תעסוקה. חשיבותן של זהויות אלו היא בכך שהן מסמנות אנשים מסוימים כנחותים. עם זאת, המחבר הפוליטי, אוון ג'ונס, אֶבְחָן בטיעון זה עיוות קטן נוסף. הזהות המעמדית ה"צ'אבית" החדשה נובעת מאימוץ המודל החברתי המריטוקרט. ה"צ'אבים" נתפסים כקורבן התנהגותם שלהם – הם נשארו בתחתית משום שלא עשו את המאמצים הדרושים כדי להיחלץ משם (Jones, 2012). התיאור מזהה את הצ'אבים כקולקטיב ובעונה אחת מאשים במצבם הנחות את התנהגותם האינדיבידואלית, מתוך התעלמות מן המגבלות החיצוניות המכבידות עליהם כמעמד או מן העובדה שסיכויי חייהם וזהויותיהם נקבעים לפחות בחלקם על-פי נקודות הפתיחה שלהם בחברה. סוג זה של שלילה כפולה הסותרת את עצמה, של נחיתות ואשמה, היה למעשה שכיח למדי בתיאורים של מעמדות נמוכים. לעומת זאת, אמנם אנשים במעמדות הגבוהים יותר מתוארים לעתים קרובות כמי שנסיונות החיים הטיבו עמם, אך גם

4 אין אפשרות לתרגם לעברית במדויק את המונחים האלה. הכוונה לזהויות כמו "ערסים" ו"פרחים" במציאות הישראלית. [העורך המדעי]

כראויים באופן כלשהו להימצא במרום חברה, למשל בגלל היותם אינטליגנטים, יפים ומקסימים במיוחד, לפחות כפי שהם מוצגים בסדרות טלוויזיה היסטוריות.

ס יכום תת־הפרק

- תת־פרק 1 דן בשלוש קטגוריות של זהות, וכל אחת מתייחסת לשוויון ולשוני גם יחד.
- שתיים מן הקטגוריות – מגדר וגזע או אתניות – נתפסות בדרך כלל כזהויות גופניות שאינן ניתנות לשינוי. עם זאת, הן גם זהויות חברתיות המשתנות על־פי הנסיבות החברתיות וההיסטוריות המסוימות שבני אדם מצויים בהן, לרבות קשרים היסטוריים בין ארצות שונות.
- הקטגוריה השלישית – המעמד – מתייחסת לדפוסי אי־שוויון. הזהויות המעמדיות נתפסות לעתים קרובות כניתנות לשינוי או אף כדבר שעבר מן העולם בחברה הבריטית העכשווית. עם זאת, מדעני חברה טענו שהמעמד ממשיך להתקיים כזהות הנושאת אופי אישי וחברתי גם יחד ומתייחסת לא רק להבדלים כלכליים וחברתיים, אלא גם לסטטוס. המעמד משפר את סיכויי חייהם של בני אדם או מגביל אותם, וההבדלים המעמדיים מתמידים ומתחזקים, לעתים בשמות אחרים.

2 זהויות בחיי היום-יום

תת־הפרק הקודם דן בכמה מקטגוריות הזהות העיקריות. שאר הפרק יעסוק בצורות שאנו נתקלים בהן בזהויות בחיי היום-יום. כדי לסייע לדיון נציג בתת־פרק זה שתי גישות להבנת החברה המתמקדות בזהויות.

הסוציולוג ארווין גופמן (Goffman, 1959) חקר התנהגויות יום-יומיות. הוא טען שבכל סיטואציה בחיי היום-יום אנשים מתנהגים בדרכים שנועדו לומר לאחרים מי הם, במה הם עוסקים ומה הם מצפים ורוצים שיקרה. החיים החברתיים הם סדרה מתמשכת של אינטראקציות המתמקדות בזהויות, ובני אדם למדו את המיומנויות של הצגת עצמם באינטראקציות אלו כדי לנהל את הרשמים שהם מטביעים בתודעתם של אחרים. על-פי תפיסתו של גופמן, ההתנהגות החברתית היא "דרמטורגית" ודומה להצגת תיאטרון – האנשים הם שחקנים המנסים כמיטב יכולתם "להציג" את זהותם. הקשרים שאנשים מקיימים עם אחרים נעשים באמצעות הזהויות שהם מייחסים לעצמם ומציגים לראווה.

עבודתו של גופמן עוררה ביקורת משום שהיא יוצאת לכאורה מן ההנחה שקיים "עצמי אמיתי" שהוא השחקן שמאחורי התפקידים; במילים אחרות, היא שומרת במידת־מה על המושג של זהות אישית הקודמת לקשרים עם בני אדם אחרים. עם זאת, עבודתו נותרה בעלת השפעה בגלל שני רעיונות אחרים, שפותחו לאחר מכן גם על-ידי מדעני חברה אחרים:

1. גופמן טוען שכדי להבין את התמונה החברתית הרחבה מדעני החברה חייבים להתבונן בפרטי החיים החברתיים היום-יומיים, לרבות האופן שאנשים מתקשרים עם אחרים באמצעות זהויות.
2. גופמן מתמקד במה שאנשים עושים וטוען שהזהויות הן תיאטרליות ויחסיות ונובעות מהתנהגותם וממעשיהם של בני האדם.

ברמה הפשוטה ביותר, הכול עניין של הגדרות: אדם המטפל בצמחים הוא גנן; טבח הוא אדם המכין מזון; זמר הוא אדם ששר, אך זו גם הדרך שבה אנו נתקלים בזהויות בחיי היום-יום. אנשים אינם נושאים על עצמם שלטים האומרים מי הם, אף על פי

שבעבודות מסוימות אנשים לובשים מדים או תווית עם שמם. במרבית המצבים אנו מבינים את הזהויות על-פי מה שהאנשים עושים, ולא על-פי מה שהאנשים הן. הדבר ברור במצבים יום-יומיים. למשל, עובדי חנויות יהיו בדרך כלל קלים לזיהוי גם אם אינם לובשים מדים או נושאים תוויות, למשל על-פי המקומות שהם נמצאים בהם (כמו מאחורי הדלפק), על-פי הדברים שהם עושים בחנות או באופן עקיף יותר – על-פי האופן שהם מסתכלים בו באנשים, מחפשים קשר עין עמם או על-פי הביטחון שהם מסתובבים בו בחנות. אנשים אחרים, מי שבאים לקנות, ייגשו אל עובדי החנות כדי לשלם תמורת סחורות או לבקש מידע וכך יבנו את הזהויות היחסיות של מוכרים ולקוחות. כל הדברים האלה קורים באופן טבעי וכמעט אוטומטי; אם דבר-מה משתבש, למשל כשלקוח חושב בטעות לקוח אחר למוכר, תבוא בוודאי התנצלות מידית.

דרכים אלו של ביצוע או הצגת הזהות פועלות בכל הקשרי החיים. אנשים מתקשרים זה עם זה ולובשים זהויות תלויות יחסים באמצעות הדברים שהם עושים: ידידיכם מברכים אתכם כידידים ומשוחחים אתכם בדרך "ידידותית"; בעלי התפקידים הבכירים במקום העבודה הם שיכולים לבקש מאחרים לעשות דברים מסוימים ולצפות שיתייחסו לבקשותיהם ברצינות. מושג המופע באמצעות מעשים נמצא כיום בשימוש נרחב במדעי החברה ומופיע בגרסאות שונות בעבודותיהם של כמה תיאורטיקנים.

הסוציולוג הרולד גרפינקל (Garfinkel, 1967) טען, כמו גופמן, שהדרך הטובה ביותר לחקור את החברה היא בהתבוננות בפעולות המעשיות של בני אדם בחיי היום-יום. בני האדם עושים מעשים רבים עד בלי סוף. ברחוב, למשל, הם הולכים, עוצרים, מביטים, מסיטים את מבטיהם, חולפים זה על פני זה, עומדים בתור וכדומה. גרפינקל טען שהחיים החברתיים מצויים בתנועה מתמדת, אך הם אינם כאוטיים משום שלבני האדם יש המיומנויות והיכולת לקיים סדר חברתי בכל סיטואציה, לרוב ללא כל מחשבה. כשהסדר משתבש, למשל כשאנשים נתקלים זה בזה ברחוב או כשמישהו תופס מקום לא נכון בתור, יש דרכים לתקן את המעוות, אולי על-ידי הערות והתנצלויות. החיים החברתיים נמשכים כריקוד אטי שאינו חדל לעולם משום שבני האדם, כחלק מחברה, מצטיינים בשכל הישר הדרוש להשבת העניינים למסלול. הדבר קורה באופן כמעט אוטומטי, אף על פי שאנשים חשים מיד בכל הפרעה (או "הפרה" בלשונו של גרפינקל) של ההתנהגות הנורמלית שלא באה על תיקונה.

מושגי ההצגה והאינטראקציה ניתנים ליישום לחקר זהויות ספציפיות, כפי שנוכל לקרוא בתת-הפרקים הבאים. עבודותיהם של גופמן וגרפינקל מציעות דרך להבנת החברה וקשריה מלמטה למעלה כישות המוסדרת ומתמידה בזכות פעולותיהם ותגובותיהם הרבות מספור של בני אדם החיים את חיי היום-יום. זו "התמונה הנעה" של החברה. החיים נמשכים בעיקרם ללא הובלה, שליטה או הכוונה מגבוה. עם זאת, אין להפריז בהערכת הסדר החברתי משום שהחיים החברתיים, כמובן, אינם תמיד הרמוניים. הריקוד המסודר של החיים החברתיים המתמשכים נקטע לעתים, ובמקרים אחרים הוא נשמר באמצעות קיפוח וניצול.

ס יכום תת־הפרק

- גופמן וגרפינקל מתארים כיצד נוצרות זהויות חברתיות באמצעות התנהגותם ומעשיהם (המופע) של בני האדם. הם מסבירים כיצד זהויות חברתיות משתנות בסיטואציות שונות.
- זהויות תלויות יחסים, הנובעות מיחסים בין בני אדם, יכולות להיות קבועות (למשל, הורה-ילד) או תלויות סיטואציה ועל כן ניתנות לשינוי (למשל מוכר-לקוח בחנות). זהויות תלויות יחסים יכולות להיות אי־שוויוניות, שליליות ונצלניות (למשל, שוודד-קורבן).
- תפיסת "הסדר החברתי" של גרפינקל מסבירה כיצד החברה והפעילויות החברתיות מתמשכות (מרבית הזמן) ללא הפסקה ובלי להפוך לכאוטיות. עם זאת, חברה מסודרת יכולה להיות אי־שוויונית ובלתי הוגנת.

3 דרי הרחוב

תת־הפרקים הקודמים דנו בזהויות של שוויון ושל שוני. תת־הפרק הזה ידון בקבוצה חברתית שניתן להיתקל בה בחיי היום־יום ונתפסת כבעלת זהות שלילית ביותר – דרי הרחוב של ניו יורק.



איור 1.2 | חסרי בית (הומלסים)
ברחובות ניו יורק בשנות ה־80 של
המאה ה־20

בשנות ה־80 של המאה ה־20 ביקר הסופר ג'ונתן רבן בניו יורק. באותה עת חיו ברחובות העיר מספרי שיא של אנשים חסרי בית (הומלסים), והוא הבחין בביטויי הגנאי ששימשו אנשים אחרים כדי לתאר אותם: "חולי נפש חשוכי מרפא שסולקו מבתי חולים... מכורים לקראק, גנבים, אלכוהוליסטים, מובטלים, מובטלים זמנית, משתמטים מדמי מזונות, קורבנות התייקרות שכר הדירה" (Raban, 1991, p. 78). זהויות נפרדות אלו התמזגו לזהות רחבה אחת: דרי הרחוב. רבן טען שזהות זו צריכה להיכתב באותיות גדולות (באנגלית) משום שהיא שימשה כסוג של זהות לאומית או שבטית "כמו האינדיאנים בימי המערב הפרוע" (Raban, 1991, p. 78). זו הייתה,

כמובן, זהות תלוית יחסים, אף על פי שרק זהות אחת במערכת יחסים זו צוינה במפורש, דרי הרחוב, וזהותו של הצד האחר לא צוינה. כיצד לדעתכם ניתן לתאר זהות אחרת זו? (אשוב לשאלה זו בהמשך).

על מדרכות הרחוב ערך רבן ניסויים בהצגת כל אחת מן הזהויות. ראשית הוא החל לצעוד כשמבטו קדימה בדומה למרבית עוברי האורח ברחוב:

ישרתי את כתפיי, התמקדתי בנקודה דמיונית במרחק רב ממני והתחלתי לצעוד, כשאני מטלטל את זרועותי כמו מתחרה בצעד מרתון. כמעט מיד התחלתי לאמץ ראיית מנהרה של מרתוניסט. דרי הרחוב עברו ממרכז המסגרת לשוליה ובתוך דקה או שתיים הפכו למעשה לבלתי נראים – רהיטי רחוב ניחים, בדומה לברזי כיבוי האש ופחי האשפה.

(Raban, 1991, p. 79)

חלק חשוב מהצגת זהות זו היה להקפיד שלא לחדול לנוע, כפי שהוא גילה כשעצר וישב לנוח. הוא היה, כמובן, עדיין אותו אדם, אך עבור האנשים הניידים הוא הציג עתה את זהותו של חסר הבית:

בפינת 22 איסט וברודווי מצאתי ברז כיבוי אש פנוי והתיישבתי עליו כמו בכורסה, כפי שעשו דרי הרחוב, כדי לצפות בקהל החולף על פניי. כולם נעו באותה תנועת שיעון נוקשה כשמבטם ממוקד במרחקים. כשהתקרבו לברז כיבוי האש הם האיצו קלות את רגליהם, הישירו את עיניהם אל האופק וחלפו ביעף כשהם מתעלמים ממני לחלוטין. ניסיתי ליצור קשר עין והצלחתי פה ושם לתפוס זוגות של אישונים בלתי זהירים; הם חמקו ממני מיד כנשוכי נחש, מהירים כצלופחים.

מעניין היה לחוש את רצונם של זרים גמורים לאיין את קיומי. מעולם לא חשתי את עוצמתו של בוז כה גלוי לעין – והכול בגלל שהתיישבתי על ברז כיבוי האש. (Raban, 1991, pp. 79-80)

ה"ניסוי" הקטן של רבן הוא דוגמה של **עבודת זהות** העשויה להזכיר את רעיונותיו של גופמן. הוא מראה כיצד ניתן לשחק זהויות רחוב מסוימות, לפחות בסיטואציות המיוחדות של מנהטן בשנות ה-80 של המאה ה-20. עם זאת, הוא גם מראה שזהויות תלויות יחסים אינן תמיד פרי בחירתנו, הן עשויות להיכפות עלינו או להינתן לנו על-ידי אנשים אחרים. כשרבן התיישב ברחוב, הוא אימץ **עמדת זהות** (או **זהות סובייקט**) של אחד מדרי הרחוב. ניתן לראות זאת כבחירה חופשית שלו, אם כי כמובן מרבית דרי הרחוב חיים במדרכות העיר בהעדר מקום מגורים אחר. גם האנשים האחרים הגדירו אותו בדרך מסוימת – שלילית ביותר – כיצור ראוי לבוז שחשיבותו אינה עולה בהרבה על אבזרי הרחוב, כמו פחי האשפה.

בוודאי הבחנתם גם שאנשי הרחוב נתפסים בעיני אחרים כמקשה אחת, ולא כאינדיבידואלים שלכל אחד היסטוריה אישית משלו. זה חלק מן האופי של "קבוצה" או של זהויות קולקטיביות. מעניין שרבן השווה אותם ללאום, קולקטיב שונה מאתנו שאנו מניחים שיש לחבריו מכנים משותפים. חשבו כיצד אנו מכנים לאומים

עבודת זהות

הצגת זהות בדיבור, בפרקטיקות ובהתנהגויות, לרבות האופן שבו אדם ממקם את עצמו.

עמדת זהות (או זהות סובייקט)

זהות זמנית המעניקה לאנשים ראיית עולם מסוימת ויחסים עם אנשים בעמדות אחרות. אנשים יכולים להציב את עצמם בעמדות מעין אלו או להיות מוצבים על-ידי אחרים.

שונים בשם "האיטלקים" או "הברזילאים" וכדומה. ההנחה המתבקשת היא שכל האיטלקים או כל המשתייכים ללאום אחר דומים באופן כלשהו זה לזה, והנחה זו הופכת לעתים לטענה פוליטית: הם צריכים להיות דומים, וכל הבדל ביניהם עשוי להיות בעייתי.

זהותם הקולקטיבית השלילית של דרי הרחוב יוחסה להם על-ידי אנשים אחרים כסוג של תווית (או "תג"). פסיכולוגים משתמשים במונח "תווית" (או "תג") ככינוי לזהות שלילית עקשנית המודבקת לבני אדם באופן שקשה מאוד להיחלץ ממנו: למשל, עצם הדבקת תווית של "חולה נפש" די בה כדי לגרום לתוצאות שליליות. ייתכן, כמובן, שהענוני המשותף לכולם והחווייה של מגורים ברחוב הפכו את דרי הרחוב בניו יורק לדומים מבחינות מסוימות זה לזה. ברמה המעשית הפשוטה ביותר, העדר כתובת קבועה יכול להפוך את החיים בחברה בת-ימינו לקשים ביותר, וגם הדרך שבה מתייחסים אליהם יכולה להפוך את דרי הרחוב לקבוצה או לקולקטיב: רבן טען שהוא עצמו "חש את העוצמה" של יחסם השלילי של אנשים אחרים, והתייחסות מעין זו יכולה כשהיא לעצמה לגרום לתוצאות.

עם זאת, יש להניח שהם עצמם לא היו מי שתבעו לעצמם את התווית "אנחנו דרי רחוב". זו דוגמה לזהות שלילית שהוענקה לקבוצת בני אדם על-ידי אחרים. ביקשתי מכם לתאר את הזהות מצדה השני של מערכת היחסים. יכולות להיות לכך תשובות שונות, ונדמה לי שכולן חיוביות יותר מזהותם של חסרי הבית וספציפיות פחות מתיאורים, כמו "חולי נפש חשוכי מרפא" שציטט רבן. בדומה לזהויות מסומנות לעומת בלתי מסומנות, האנשים "האחרים" הם שנתפסים כבעיה.

סוג זה של **סימון כאחרים** (othering) יכול להסביר כמה מן הדרכים לתפיסת החלוקות הגלובליות. ביטויים כמו "האוריינט" ו"המזרח המסתורי" הם מיושנים במקצת כיום, אך פרסומות וסרטים עדיין משתעשעים בסיפורים על ארצות זרות חמות שהמבקרים בהן פוגשים אנשים אקזוטיים בעלי קסם מסוכן. הזהויות תלויות היחסים והמנגודות הן המערבית (כלומר, ארצות אירופה וצפון אמריקה העשירות) לעומת המזרחית (שאר העולם, אך בעיקר הארצות העניות יותר שהיו קודם לכן מושבות של המערב). הזהות המערבית היא אפוא הזהות הבלתי מסומנת.

תיאורטיקן התרבות, אדוארד סעיד (Said, 1978),⁵ טען ש"אוריינטליזם" זה נבע מתהליך של סימון אנשי העולם העני כאחרים: תושבי ארצות המערב העשירות והחזקות, שרצו לראות את ארצותיהם כנורמליות, דמינו את החיים בארצות העניות כפרועים ובלתי מוסריים, אך בד בבד גם כניגודם המרתק והאקזוטי של חיי המערב. הדבר נשמע לכאורה כצורת חשיבה מטופשת אך בלתי מזיקה, אך לדברי אדוארד סעיד, תהליך זה יכול להוביל לתוצאות חמורות משום שהוא מציג את התרבות המערבית כגבוהה יותר. למשל, אם רשויות המדינה הענייה נתפסות כנחשלות וכמושחתות, יש הצדקה להתערבות מערבית בענייניה הפוליטיים והכלכליים.

סימון כאחרים (othering)
תהליך חברתי שבאמצעותו מסומן
השוני של אנשים אחרים ומתקבעת
זהותם השלילית.

5 סעיד, אדוארד, **אוריינטליזם** (תרגום: עתליה זילבר), תל אביב, עם עובד, 2000.

ס יכום תת־הפרק

- הדוגמה של דרי הרחוב מציגה זהות של שוני המנתקת קבוצה מן החברה.
- הניסוי של רבן מדגים כיצד פועלת זהות המחברת ומדירה בני אדם בחיי היום־יום, כפי שתיארו גופמן וגרפינקל.
- זהויות תלויות יחסים של קבוצות יכולות להיות אי־שוויוניות, שליליות ונצלניות.
- זהותה הבלתי מסומנת של קבוצה חזקה יכולה להיות חיובית ונורמלית בלי להיות ספציפית במיוחד, בניגוד לזהות השלילית והמסומנת של הקבוצות שחבריהן סומנו כ"אחרים".
- תהליך זה של סימון כ"אחרים" יכול להתרחש ברמה גלובלית, כמו בזהויות תלויות היחסים של המזרח (העני) מול המערב (העשיר), שתיאר סעיד.

4 מקורות ומשפחה

4.1 תמונה משפחתית

המקום שאנשים מתגוררים בו מלמד לכאורה דבר־מה על אודותיהם. הזהות השלילית המיוחסת לדרי הרחוב נובעת בחלקה מדימויים של רחובות כמקומות מזוהמים ומסוכנים, וההנחה הרווחת היא שלאנשים החיים באותם מקומות יש זהות משותפת, כמו "ליברפוליים" (אנשי ליברפול), "גלזגויים" (אנשי גלזגו), "צפוניים", "דרומיים" או סתם "מקומיים". מקובל להניח גם שמרבית בני האדם קשורים בדרך כלשהי למקום מקורי מסוים שיש לו השלכות משלו על זהותם. אנו נוהגים לשאול מכרים חדשים היכן גדלו או מנין באו, כאילו יש בכך ללמד אותנו על אודותיהם יותר מאשר המקום שהם חיים בו כיום. זהויות גזעיות ואתניות כוללות בדרך כלל קשר מדומיין למולדת (אחרת) כלשהי. דגש זה על המקום המקורי אינו הגיוני באמת משום שלכל אחד מאתנו יש קשרים לכמה מקומות. בני אדם עשויים לשנות את מקום מגוריהם כמה פעמים במשך חייהם, ובמרבית ההיסטוריות המשפחתיות הבריטיות נוכל למצוא לפחות עקירה אחת במהלך המאה ה־19 או המאה ה־20, מן הכפר אל העיר או מאזור אחד למשנהו, בתקווה לשפר את סיכויי חייהם או פשוט כדי למצוא מקום לחיות בו בבטחה. עם זאת, בני אדם החוקרים את תולדות משפחותיהם מחפשים בעבר את "שורשיהם", כאילו לכל משפחה יש בסופו של דבר מולדת מקורית אחת. תת־פרק זה יבחן כיצד המשפחה מספקת לחבריה זהויות ומסלולי חיים הנושאים עמם ערכים מסוימים. הוא גם יראה כיצד פרקטיקות יום־יומיות יכולות להעצים את מה שנחשב בעיני בני אדם באופן מובן מאליו כנורמלי. לכאורה, ברור שהמשפחה היא קבוצה ידועה ולא מדומינת, אך מושג השורשים מלמד שעצם ההבחנה אינה חדה ברורה. הגיאוגרפית קתרין נש חקרה למשל צפון אמריקנים, אוסטרלים וניו זילנדים כדי לגלות בהיסטוריות המשפחתיות שלהם קשרים לאירלנד (Nash, 2003). היא מצאה שנחקריה טיפחו "בעלות מדומינת" על "ארץ ירוקה של שדות גליים ובקתות" (Nash, 2003, p. 189), ולעתים הם גם רצו ליצור קשר עם הקרובים האיריים שמצאו. ניסיונות אלו הסתיימו לעתים באכזבה כשביקרו באירלנד אנשים שלא גילו עניין רב בהיסטוריה המשפחתית שלהם ותפסו את המשפחה באופן אחר, מוגבל יותר.



איור 1.3 | משפחת טיילור באוקלנד
שבניו זילנד בשנת 1932

איור 1.3 היא תצלום המנציח חלק של ההיסטוריה המשפחתית שלי-עצמי. היא צולמה בשנת 1932 ומראה שלושה דורות. כל משפחה כוללת בקרבה זהויות משפחתיות תלויות יחסים, כמו הורה וילד, אישה ובעל, אח ואחות. בוודאי תוכלו לנחש די בנקל מי במשפחה הזאת הם הסבים והסבתות, או הדור הראשון; מי הדור השני של צאצאים מבוגרים, עם בעלים ונשים; ומי הם הנכדים המהווים את הדור השלישי. הנכד הצעיר ביותר, והילד הראשון לנישואי הוריו, מוחזק בזרועות אביו. הנכדים, הנכד הצעיר ביותר ואביו הגאה נמצאים במרכז וממחישים את המשכיות השושלת המשפחתית. אמו של התינוק היא האישה היושבת על הקרקע במרכז התמונה. הזהויות המשפחתיות הן גם תלויות מגדר (אב/אם, אח/אחות וכן הלאה) ותלויות גיל וותק (הורה/ילד, סבא וסבתא/נכד ונכדה).

הצלם, אחד השכנים, הציב את בני המשפחה על-פי המוסכמות של אותם ימים. עם זאת, צילום מבזיג מעין זה הוא למעשה הצגה של זהויות. הוא מראה את המשפחה, אך בעת ובעונה אחת גם תורם להבנייתה: למשל, על-ידי הכללת התינוק החדש והוריו בזהויותיהם החדשות כאם וכאב במשפחה שבראשה דור הסבים והסבתות. האנשים שבתמונה לבושים בבגדים "יפים", ואני משערת שהיא צולמה ביום הטבלתו של התינוק לנצרות והנציחה אפוא את אחד מציוני הדרך בתולדות המשפחה. ייתכן שהייתה תמונתו הראשונה של התינוק בחוג משפחתו. התמונה היא הכרזה של זהות ("אנחנו הטיילורים"), ובד בבד היא מחזקת תפיסות ממוסדות בנוגע לטיבה של משפחה וערכים וסטטוסים ממוסדים של זהויות שונות, לרבות זהויות מעמדיות. העתקים של התמונה מוסגרו מן הסתם והוצגו לראווה בבתים השונים; זו הייתה פרקטיקה יום-יומית שתפקדה כהכרזה נוספת של הזהות המשפחתית.

מיקומם של האנשים בתמונה מעיד על הערכים שיוחסו לזהויות מסוימות. לגיל המבוגר יש חשיבות, וכמוהו גם ליחסי הזוגיות ההטרסקסואליים שבמסגרתם גדלים הילדים הממשיכים את המשפחה. הנשים היושבות על הקרקע משני צדי אמו של התינוק היו שתיהן רווקות. בתמונה זו, המעלה על נס גרסה מסוימת של משפחה, שבה זוגות הטרסקסואליים הופכים להורים, ברור שמקומן של נשים לא נשואות אלו הוא בשוליים. הן חשובות פחות מהוריהן ומאחיהן ואחיותיהן הנשואים, הניצבים מעליהן; חשובות פחות מגיסתן, במרכז, שזה עתה הפכה לאם. הצלם הציב אותן כמעט באותן עמדות של שני הילדים, כאילו גם הן עדיין לא הגיעו לבגרות. כילדה בת הדור הבא של אותה משפחה הייתי מודעת לסטטוס השונה של אחיות לא נשואות אלו. הן חיו כל אחת חיים משלה, אך שתיהן נותרו "העלמה טיילור" (Miss Taylor) עד יומן האחרון, ותואר זה נשמע לי עצוב למדי בילדותי (אף על פי שהן לא היו אומללות).

מאחר שגדלתי במשפחה, רצף הדורות שבו ילדים הופכים להורים נראה בעיניי כמסלול החיים הנורמלי. כיום אני רואה תמונה זו כהצגה סלקטיבית של נורמליות, התומכת ברעיון שקיים סוג אחד מסוים של משפחה ומסלול חיים שהילדים גדלים בו כדי להתחתן ולהוליד את ילדיהם-שלהם. זו הצגה המעלה על נס זהויות הטרסקסואליות וסגנון חיים המתמקד בזוגות הטרסקסואליים. היא מחזקת ערכים "הטרנו-נורמטיביים" משום שהזהויות ההומוסקסואליות מודרות ואין כל נרטיב ברור של חיים שאינם מבוססים על זוגיות של אישה וגבר ועל הורות. אין בה גם מקום לחיים ללא ילדים, לאימוץ או לגירושין, אף על פי שגם הם היו כמובן חלק מן ההיסטוריה המשפחתית.

4.2 חיזוק הנורמליות

כיום זול יותר וקל יותר לצלם תמונות מאשר ב-1932, ולמשפחות יש הרבה יותר תמונות, רבות מהן דיגיטליות ומרביתן פחות רשמיות ופחות מבוטאות. עם זאת, כשהגיאוגרפית גיליאן רוז (Rose, 2003) חקרה את הפרקטיקות של צילומי משפחה בראשית המאה ה-21, היא מצאה בהן צורות דומות של בניית זהות. התמונות צולמו להנצחת אירועים חשובים וציוני דרך בתולדות המשפחה, ובהם רבות מן החוויות ה"ראשונות" בחייו של ילד, כמו "האמבטיה הראשונה, המבקרים הראשונים, הטיול הראשון, החיוך הראשון, המזון המוצק הראשון, השן הראשונה, הנעליים הראשונות, השחייה הראשונה, הטיסה הראשונה, החתונה הראשונה ומסיבת יום ההולדת הראשונה" (Rose, 2003, p. 14). כמה מציוני דרך אלו היו אולי שונים מאלו שנחגגו בשנת 1932, אך רוז מצאה בתצוגות התמונות שאנשים ארגנו בקפדנות באלבומיהם המשפחתיים גרסה דומה למדי של משפחה נורמלית.

הפסיכולוג ג'רום ברונר (Bruner, 1991) טען שאנשים מבינים את חייהם ואת האירועים המתרחשים בהם על-ידי ארגונם בנרטיבים שגתיים למדי, כמו סיפורים, היסטוריות, הסברים וכדומה. תהליך זה של ארגון כשהוא לעצמו מחזק תפיסות הנוגעות בשאלה מה נורמלי בחברה וגם מה "מתקן" קלקולים והפרות. כמה מן האנשים שחקר ברונר סידרו את תצוגות תמונותיהם באופן שיצר רצף בין דורות

של קרובים, גם אם חלקם לא נפגשו מעולם פנים אל פנים, ולעתים הם עשו זאת כדי להסתיר ניתוקים שאירעו בגלל הגירה, גירושין או מוות. הסוציולוגית ג'נט פינץ' (Finch, 2007) טענה שסוג זה של תצוגות אולי ממלא תפקיד חיוני במיוחד עבור המשפחות בנות־זמננו, שהשתנו או שינו את יחסיהן הפנימיים. התצלום של משפחת טיילור (איור 1.3) עשה תיקון מן הסוג הזה כדי ליצור קשרים חדשים שיגשרו על פערים של זמן ומרחק. הסבים והסבתות היגרו לניו זילנד מאנגליה כ־20 שנה לפני שצולמה תמונה זו. שלושת הילדים שבתמונה, הילד, הילדה והתינוק, היו הדור הראשון שנולד בארץ חדשה, הראשונים במשפחה שהיו ניו זילנדים, ולא אנגלים. התמונה צולמה בגינת בית המשפחה באוקלנד (נראה בצדה הימני של התמונה; בית השכנים נמצא מאחוריהם). הבית היה באותה עת חדש יחסית; כיום הוא שוכן באחד הפרברים הישנים ביותר של העיר. אמנם הם היו הדיירים הראשונים של בית זה, אך הוא זכה לסטטוס של מרכז חיי המשפחה ומוקד ההתרחשויות של אירועים משפחתיים שנחגגו באופן מסורתי בבתים עתיקים הרבה יותר, כאילו חיו בו דורות קודמים של המשפחה.

התמונה מבנה אפוא היסטוריה משפחתית מגשרת המשתרעת על פני מחצית מהיקפו של כדור הארץ. ניתן לראות את סידור הדמויות בתמונה כמבנה לאחר את ההיסטוריה שקדמה לאותו יום, נרטיב של משפחה ושורשים המתקן את הנתק שיצרה ההגירה. זו גם תמונה של תקווה, המבנה למשפחה עתיד בדמותו של דור המשך חדש. אולי הייתה לה חשיבות מיוחדת משום שאחד משני הבנים הבוגרים (אבי התינוק) החלים בילדותו ממחלה קשה, והבן השני שב בשלום ממלחמה. היא טעונה גם במשמעויות מעמדיות, מרומזות אך החלטיות, ומשדרת מכובדות ורווחה כלכלית (מתונה). היא מבקשת לומר שמשפחה זו, כמו משפחות רבות אחרות שהיגרו באותם ימים, הצליחה לטפס במעלה הסולם, ממעמד העובדים בבריטניה למעמד הביניים בניו זילנד.

ולבסוף, כשם שהיא מבנה היסטוריה משפחתית מסוימת, כך ניתן לראות את התמונה גם כחלק מהבניה של היסטוריה לאומית וזהות לאומית קולוניאלית וגזענית. משפחה זו הייתה חלק מגל הגירה מן האיים הבריטיים ששינה את מובנה של המילה "ניו זילנדי". במאה ה־19 השתייכה זהות זו למאורים הילדיים. מאז 1859 מרבית תושבי ניו זילנד הם לבנים (Belich, 1996, p. 228). בהצגת המשפחה כשייכת למקום, לאותו בית ולאותה גינה, התמונה מחזקת גרסה של ההיסטוריה הלאומית, שעל־פיה ראשיתה של ניו זילנד בקולוניזציה ובהתיישבות המהגרים מבריטניה. על־פי נרטיב היסטורי זה, זהותו הנורמלית של ניו זילנדי היא זהות של אדם לבן דובר אנגלית, ולא של אדם כהה עור דובר מאורית. במאה ה־21, לאחר הגירה נוספת, הזהות הניו זילנד הולכת ומשתנה שוב. אמנם הזהות הלבנה עדיין מייצגת את מרבית האוכלוסייה ומשמשת כזהות הבלתי מסומנת בסיטואציות רבות, אך המאורים ומהגרים חדשים מחלקים אחרים של העולם, לרבות דרום־מזרח אסיה, קוראים עליה תיגר.

ס יכום תת־הפרק

- זהויות של משפחה ושורשים מחברות בני אדם לקבוצות ולמקומות, אמיתיים ומדומיינים.
- תיאורים של משפחה, למשל בתצלומים ובסיפורים, יכולים למלא תפקיד בתצוגה של זהויות ולחזק תפיסות של זהות נורמלית, הדוחקות לשוליים או מדירות אנשים מסוימים וחוויות חיים מסוימות.
- זהויות משפחתיות אישיות קשורות לזהויות חברתיות.

ס יכום הפרק

פרק זה התמקד בזהויות ובדרכים שהן מחברות בהן בני אדם אלו לאלו, למקומות מסוימים ולפעילויות המתמשכות של חיי היום-יום המעצבות את החברה. זהויות מסוימות הן קבועות או קשות מאוד לשינוי, ואילו זהויות אחרות הן תלויות סיטואציה וארעיות, ואף משתנות ככל שאנשים משנים את פעילויותיהם ואת יחסיהם. אנשים תובעים לעצמם זהויות מסוימות, למשל באינטראקציות שלהם עם אנשים אחרים, אך זהויות אחרות נכפות עליהם והם עשויים להתקשות להשתחרר מהן. זהויות יכולות להיות חיוביות או שליליות. זהויות קולקטיביות מתייחסות הן לשוני והן לדמיון. זהויות תלויות יחסים יכולות לשקף פערי עוצמה וקשר מזיק ובלתי מאוזן, כמו בין מנצח לבין מפסיד. זהויות מעמדיות הן מנוגדות ואי־שוויוניות. הן מגדירות בני אדם על־פי השוני ביניהם ושופטות מי טוב יותר או גרוע יותר. אנשים רבים חשים שיש להם זהות אישית ייחודית ("מי אני"), המנותקת מן הזהויות החברתיות שהכתיבו סיטואציות, יחסים וחברות בקבוצות, מדומיינות או אמיתיות. ואולם, כפי שראינו בפרק זה, זהויות חברתיות יכולות להיות גם אישיות: זהויות מעמדיות הקשורות לאי־שוויון אינן מנותקות מכמה מן הרגשות הפרטיים העמוקים ביותר שלנו (ביטחון, מבוכה), וזהותה המסומנת של קבוצה יכולה להשפיע על התחושות ועל חוויות החיים של חבריה. לעומת זאת, כמה מן הזהויות האישיות ביותר של בני האדם, כמו הזהות הבסיסית של המגדר, הן גם זהויות חברתיות המשתנות מחברה אחת לאחרת. מדעני חברה רבים סבורים אפוא שכל הזהויות הן בסופו של דבר חברתיות, ובני האדם הם ביסודם יצורים חברתיים המעוצבים על־ידי החברה באמצעות עמדותיהם וחוויות חייהם, לעתים בדרכים שאולי אינם מבחינים בהן מיד.

- Anderson, B. (1983) *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London, Verso.
- Belich, J. (1996) *Making Peoples: A History of the New Zealanders*, Auckland, Allen Lane.
- Bruner, J. (1991) 'The narrative construction of reality', *Critical Inquiry*, vol. 18, pp. 1-21.
- Crompton, R. (2008) *Class and Stratification*, Cambridge, Polity Press.
- Finch, J. (2007) 'Displaying families', *Sociology*, vol. 41, no. 1, pp. 65-81.
- Garfinkel, H. (1967) *Studies in Ethnomethodology*, Englewood Cliffs, NJ, Prentice Hall.
- Goffman, E. (1959) *The Presentation of Self in Everyday Life*, Harmondsworth, Penguin.
- Jenkins, R. (1996) *Social Identity*, London, Routledge.
- Jones, O. (2012) *Chavs: The Demonization of the Working Class*, London, Verso.
- Lawler, S. (2005) 'Disgusted subjects: the making of middle-class identities', *Sociological Review*, vol. 53, no. 3, pp. 429-446.
- Lewis, G. and Phoenix, A. (2000) "'Race", "ethnicity" and identity', in Woodward, K. (ed.) *Questioning Identity: Gender, Class, Ethnicity*, London/ Milton Keynes, Routledge/The Open University.
- Mayhew, H. (2008 [1861]) *London Labour and the London Poor*, Ware, Wordsworth Editions Ltd.

Nash, C. (2003) '"They're family!": cultural geographies of relatedness in popular genealogy', in Ahmed, S., Castaneda, C., Fortier, A.M. and Sheller, M. (eds.) *Uprootings/Regroundings: Questions of Home and Migration*, Oxford, Berg.

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2011) *Divided We Stand: Why Inequality Keeps Rising – An Overview of Growing Income Inequalities in OECD Countries: Main Findings* [Online]. Available at http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/social-issues-migration-health/the-causes-of-growing-inequalities-in-oecd-countries_9789264119536-en#page1 (Accessed 22 February 2014).

Phoenix, A. and Pattynama, P. (2006) 'Intersectionality', *European Journal of Women's Studies*, vol. 13, no. 3, pp. 187-192.

Raban, J. (1991) *Hunting Mister Heartbreak*, London, Pan.

Riegle-Crumb, C. and Humphries, M. (2012) 'Exploring bias in math teachers' perception of students' ability by gender and race/ethnicity', *Gender and Society*, vol. 26, no. 2, pp. 290-322.

Rose, G. (2003) 'Family photographs and domestic spacings: a case study', *Transactions of the Institute of British Geographers*, vol. 28, pp. 5-18.

Said, E.W. (1978) *Orientalism*, Harmondsworth, Penguin.

Sayer, A. (2005) *The Moral Significance of Class*, Cambridge, Cambridge University Press.

Skeggs, B. (1997) *Formations of Class and Gender: Becoming Respectable*, London, Sage.

Valentine, G. (2007) 'Theorizing and researching intersectionality: a challenge for feminist geography', *Professional Geographer*, vol. 59, no. 1, pp. 10-21.

Victoria Miro (2012) *Grayson Perry* [Online]. Available at http://www.victoria-miro.com/exhibitions/_429/ (Accessed 3 March 2014).

Young, R. (2012) 'Can Neds (or Chavs) be non-delinquent, educated or even middle class? Contrasting empirical findings with cultural stereotypes', *Sociology*, vol. 46, no. 6, pp. 1140-1160.